

TRES HORAS NA VIDA DE FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO, EN VIGO, O 18 DE OUTUBRO DE 1949: O ENCONTRO (SEMICLANDESTINO) DUN INTELLECTUAL DO EXILIO INTERIOR, FERNÁNDEZ DEL RIEGO, CO SEU CAMARADA, LUIS SEOANE, DO EXILIO EXTERIOR, TRECE ANOS E CATRO MESES DESPOIS DE QUE FOSEN SEPARADOS POLAS CONSECUENCIAS DA SUBLEVACIÓN MILITAR DO 18 DE XULLO DE 1936

THREE HOURS IN THE LIFE OF FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO, IN VIGO, 18 OCTOBER 1949:
THE (SEMI-CLANDESTINE) MEETING BETWEEN A GALICIAN INTELLECTUAL IN INTERNAL EXILE,
FERNÁNDEZ DEL RIEGO, AND HIS COMRADE, LUIS SEOANE, IN EXTERIOR EXILE,
THIRTEEN YEARS AND FOUR MONTHS AFTER BEING SEPARATED
DUE TO THE MILITARY UPRISING OF 18 JULY 1936

Xesús Alonso Montero

Francisco Fernández del Riego e Luis Seoane viviron nos anos da II República momentos de entusiasmo cívico, participando, en ocasións, nas mesmas tarefas culturais e políticas, ás que levaron o seu compromiso e o seu esforzo. Camaradas no galeguismo (“irmáns”, dicíase neses anos), camaradas na causa da cultura e devotos do ideario republicano, representaban moi brillantemente, na Compostela desas datas, aquel tempo de ilusión, que así o definiu Rafael Dieste. Ademais de compañeiros entusiastas na causa da República, na do galeguismo e na da cultura, foron colegas, moi próximos, na Facultade de Dereito, carreira que Seoane finalizou en 1932, e Del Riego, tres anos máis novo, en 1934. Licenciados ambos os dous, acollen o triunfo da Frente Popular de febreiro de 1936 cunha emoción especial e con fermosas perspectivas, que foron dinamitadas, como é ben sabido, a fins de xullo de 1936 por unha sublevación militar apoiada polos estamentos máis reaccionarios do país, xerarquía eclesiástica incluída, e coa colaboración moi eficaz de dúas potencias estranxeiras de réxime fascista: Alemaña e Italia.

Aquí as cousas, as novas circunstancias torcen a vida profesional e cívica dos nosos protagonistas de xeito moi diferente; Del Riego, xa destituído como profesor universitario de dereito civil, alístase, *a fortiori*, no exército de Franco, e Seoane, que, por sorte para el tamén tiña nacionalidade arxentina, emprende viaxe a Portugal fuxindo das intencións da Falanxe coruñesa. Xa en Lisboa, embarca rumbo a Buenos Aires onde se instala, tras graves dificultades, a fins de 1936. Seoane, ó principio con pseudónimo, loitará contra o Réxime de Franco coa espada afiada da súa pluma e co aguillón do seu lapis de debuxante, mentres Del Riego, en España, na chamada zona nacional, é un soldado de corazón republicano con uniforme franquista que ten que disparar contra posicións que defenden, xa coa espada da pluma, xa co lapis de debuxante, xa con ambas, Rafael Dieste, Arturo Souto, Juan González del Valle e Alfonso Daniel Rodríguez Castelao.

Finalizada a guerra en 1939, Del Riego decide probar fortuna en Vigo, onde, *pro pane lucrando*, nos primeiros tempos, desempeña mesteres moi diversos, desde colaborar nun periódico deportivo ou nunha revista técnica de asuntos pesqueiros ata impartir clases de Letras nalgún centro escolar con carácter, en certo modo, semiclandestino. Mentres, Seoane, en Buenos Aires, en territorio libre, segue a execrar a Franco e a gabar as virtudes do Réxime republicano. Nese período, non moi breve, de 1936 a 1946, Luis Seoane e Fernández del Riego, Del Riego e Seoane non teñen noticias precisas nin amplas o un do outro. Franco separara as súas vidas aínda que non lograra arrefriar corazóns tan fraternos e fervorosos.

Vai ser o 10 de maio de 1946 cando Fernández del Riego lle escriba a Luis Seoane a primeira carta, que, por erros no enderezo, chegou moi tarde ó seu destino. Iso explica, en boa parte, que Seoane conteste oito meses despois, o 20 de xaneiro de 1947. Da carta de resposta é inevitable non citar estas liñas:

De nuestra vida os suponemos enterados por [Rodolfo] Prada. Hemos trabajado mucho, con suerte y sin ella, de cualquier manera, haciendo de todo, pero tratando en todo momento de hacer honor con nuestra conducta y labor a Galicia. [Arturo] Cuadrado y yo hemos fundado dos editoriales dedicadas a publicar, en parte, libros gallegos, idea que tuvimos que abandonar por falta de eco en la emigración, no sin antes publicar unos cincuenta libros que, por lo menos, quedarán y darán idea de nuestra permanencia en ésta [...]. Tu carta constituyó un pequeño acontecimiento cuando la tuve en mis manos y, a pesar de que te referías concretamente al envío de una obra tuya, ella fue leída por todos nosotros porque era algo así como la seguridad de vuestra amistad, y ello nos causó a todos una gran alegría. Con ella tuvimos la certeza de que, a pesar del tiempo, nuestros amigos, que recordamos constantemente, no nos habían olvidado.

Del Riego contesta axiña, á volta de correo, o 30 de xaneiro de 1947 e faino en nome propio e no do grupo de vigueses que fan o que poden nas coordenadas do exilio interior:

Ahora mismo acabo de recibir tu carta y no demoro ni un solo instante en contestarla. Puedes creer que me ha producido sincera emoción la lectura de tus afectuosas palabras. También nosotros somos fieles a una amistad que, a pesar de la distancia y el tiempo no ha podido entibiarse.

A partir desta data, o número de cartas que se cruzan entre eles é moi elevado, e en todas elas está ben presente a amizade e a irmandade que xa estaban consolidadas antes do mes da sega do 36. Son as cartas de dous temperamentos moi efusivos, que, cando teñen que comunicar feitos relacionados, dalgunha maneira, coa política, reprimen a súa efusión para non lle daren pistas ó policía franquista que era, en moitos casos, o primeiro lector daquelas misivas.

As que agora máis nos interesan son as dúas escritas por Seoane, en 1949, desde Europa, unha en París e a outra en Londres, ambas as dúas contestadas polo diligente Fernández del Riego. O pintor exiliado comunícalle, o 15 de xullo de 1949, ó vello camarada, que xa leva dous meses na capital francesa visitando, coa súa esposa, museos, galerías de arte, palacios e vellas igrexas. O que non lle conta é que, do 20 ó 25 de abril, asistira, como delegado, ás sesións do Congreso da Paz, dato, estou convencido, do que tomaría boa nota o policía experto en literatura epistolar. Hoxe sábese ben que os Congresos da Paz eran, no esquema político da guerra fría, organizados polos partidos comunistas e ós que asistían persoas que, non sendo militantes deses partidos, militaban de cheo na causa da paz desde as premisas da esquerda progresista. Era o caso de Luis Seoane, que nunca militou no PC, pois, como dixo en memorable ocasión, el só tivo na súa vida un carné político: o do Partido Galeguista.

A esta carta respóndelle decontado Del Riego, verdadeiramente alborozado pola experiencia artística que estaba vivindo o pintor, que nunca viaxara a Europa. Informado Del Riego de que Seoane se propuña facer unha exposición da súa pintura en Londres, proporciónalle contactos eficaces na capital británica para conseguir unha galería axeitada.

A seguinte carta, de Seoane, está datada en Londres o 9 de outubro de 1949, case catro meses despois da resposta de Del Riego, a quen lle comunica que fixo unha mostra dos seus cadros e que tivo certo éxito de crítica e de vendas. É unha carta moi breve, de medio folio, encabezada por esta noticia:

Salgo de Londres hacía Buenos Aires el día 15 de este mes, es decir, el sábado que viene, en el “Highland Princess”, barco de la Mala Real Inglesa que para una o dos horas en Vigo. Me gustaría mucho verte lo mismo que a [Carlos] Maside si está en esa. A mí es casi seguro que no me dejan bajar pues viajo en tercera clase y me gustaría que tú hicieses lo posible por venir a bordo.

Non é difícil imaxinar a emoción, a conmoción, de Fernández del Riego ó saber que, dentro de moi poucos días, tería a oportunidade de abrazar ó amigo que deixara de ver desde o verán de 1936. Os dous amigos e camaradas tiñan a ocasión de vérense e de falaren, aínda que moi pouco tempo, trece anos e catro meses despois de que o fascismo hispano os separase.

Produciuse o inesperado encontro o día 19 de outubro a iso das doce, a hora da chegada do barco ó porto de Vigo. Sabémolo por unha noticia de *El Pueblo Gallego* (19/X/1949), xornal que tamén precisaba a hora de saída rumbo a Buenos Aires: as tres da tarde. Así pois, a estancia de Seoane e da súa esposa en Vigo foi, *grosso modo*, de tres horas, que non foi moito pero que superaba a previsión pesimista do viaxeiro (“una o dos horas”). Felizmente tamén, non se cumpriu a previsión do propio Seoane, a de que non os deixarían baixar do barco por seren viaxeiros de terceira. Todo fai supoñer que quen conseguiu este favor das autoridades portuarias foi Valentín Paz-Andrade, avogado vigués moi ben relacionado co universo empresarial marítimo e director da importante revista *Industrias Pesqueras*. Aínda así, non é desaxeitado supoñer que o propio Fernández del Riego, vello amigo de Paz-Andrade e redactor destacado na súa revista, colaborou intensamente co prestixioso avogado vigués. O certo é que Luis Seoane e Maruxa Fernández López residiron en chan galego, despois de trece anos e catro meses, durante tres horas, quizais unha miguíña escasas.

Agardaban no peirao, ós ilustres e saudosos viaxeiros, sete persoas conmovidas: Darío Álvarez Blázquez e o seu irmán Emilio, Celso Collazo Lema, Francisco Fernández del Riego, Laxeiro, Carlos Maside e Valentín Paz-Andrade. Os sete pertencían ó bando dos vencidos na guerra civil e todos eles, cada un ó seu xeito, militaban moralmente na causa galeguista, que era a causa dos viaxeiros. Algúns, como Paz-Andrade, Maside e Del Riego, sufriran diferentes tipos de represalia; dous, os irmáns Álvarez Blázquez, eran orfos de pai, fusilado no 36 polos sublevados cando Emilio cumpría 17 anos. Non sabemos canto tempo duraron os abrazos, dos que o menos breve foi, sen dúbida, o de Fernández del Riego. Estas intensas apertas eran observadas, con certo disimulo, por dous individuos da Policía Nacional. Despois dos abrazos e das primeiras palabras, máis tatexadas que faladas, o grupo dos nove exiliados dirixiuse a unha taberna céntrica e coñecida da cidade, moi próxima á rúa do Príncipe, para xantaren, seguidos, a discreta distancia, polos

dous policíaas, que case consideraban aquela amical paseata unha manifestación. Luis Seoane e Del Riego ían diante, capitáns que non paraban de preguntárense polos amigos mortos, polos compañeiros fusilados ou paseados e por un enfermo ilustre e venerado, por Castelao, daquela xa á beira do pasamento. No medio e medio do grupo, a única dama daquela comitiva, dona Maruxa Fernández López, vai de ganchete de Emilio Álvarez Blázquez, un dos cidadáns galegos de máis delicada xentileza.

Antes de chegaren á travesía da Aurora, nº 4, á taberna do Eligio, a máis frecuentada neste tempo por artistas e escritores, o grupo fixo dúas paradas non moi breves: no Casco Vello, onde tiña o seu estudio o pintor Carlos Maside, e nunha rúa pretiño da taberna, onde Laxeiro lles amosou os seus últimos cadros. Cando chegaron á famosa taberna, subiron ó primeiro andar, a un reservado que o dono ofrecía, en certas ocasións, a clientes moi especiais, no que estes consumían o viño do mellor pipote da taberna, que procedía das viñas de Gomariz, no Ribeiro de Avia, berce do mítico taberneiro. Pero ese día, nin Fernández del Riego, o mellor compañeiro de don Ramón Otero Pedrayo nas xornadas báquicas, se decatou da fina agulla do viño ribeirán. El e mais os outros oito do grupo debíanse a outros manxares, a outras necesidades: saberen dos infortunios dalgúns vellos compañeiros e se había, naquel outono vigués, algunha faísca de esperanza para a Galicia do 28 de xuño de 1936. Comeron pouco, mesmo Fernández del Riego e Luis Seoane, non inimigos da boa mesa. De feito, tratábase dun xantar de traballo informativo cun certo ton elexíaco. Sospeitábano os dous teleacompañantes do grupo, contrariados ante o feito de que aqueles dubidosos españois falasen das súas cousas sen que eles os puidesen oír. Tiveron que limitarse a permanecer na planta baixa da taberna, entre a xente común, consumindo cafés con leite e simulando que lían o *ABC* e o *Faro de Vigo*.

Os nove exiliados saíron da taberna co tempo xusto para chegaren ó porto ás tres da tarde, hora en que o *Highland Princess* partía rumbo ás Américas. Del Riego, o máis emocionado sen dúbida, foi autorizado a subir á embarcación e, deste xeito, dispor duns minutos máis para despedirse, con frases entrecortadas, de Maruxa Fernández e Luis Seoane. Sabemos, por unha crónica oral totalmente fiable, que Del Riego, cando desatracaba o barco, tivo que baixar por unha escada de corda, montar nunha lancha e chegar nela ó peirao, onde os seis amigos agardaban desacougados.

Xa en terra firme, sete panos brancos despedían aquela parella de irmáns conmovidos e bagoentos. Nese momento, os dous policíaas deron por cumprida a súa misión e regresaron á Comisaría, sita a menos de medio quilómetro. É mágoa que non saibamos o que pensaron da comunión e da emoción daqueles nove cidadáns galegos.

Xa en Buenos Aires, Seoane tardou máis de dous meses en escribirlle ó vello irmán de Vigo. Fíxoo, o 2 de xaneiro de 1950, nestes termos:

Debí haberte escrito antes... pero no pude. No puedo explicaros lo que fueron para mí las dos o tres horas de nuestra estancia en Vigo. Vosotros debéis comprender. No recuerdo las calles, ni el café, ni el bar donde estuvimos. Sólo recuerdo vuestros rostros, vuestros gestos, tan familiares míos y que los años no habían borrado de mi memoria y la espléndida pintura de Maside y de Laxeiro. Quizá no debería escribir esto. La salida de Vigo fue para mi mujer y para mí algo que nunca olvidaremos: aún siento el calor de vuestros abrazos [...] ¡Cómo nos hubiese gustado quedar en Galicia! Por vosotros, por el aire, por el mar, por todo cuanto constituye Galicia... A todos os encontré igual que siempre. A Maside, a quien debo innumerables lecciones que, seguramente, no sospecha haber dado y a quien admiro profundamente por su pintura, por su virtud. A Laxeiro, inquieto y valiente en su pintura como emocionado por todo lo que le rodea. A Valentín, a ti, que no has perdido ninguno de tus fervores y que eres, con unos pocos, muy pocos más, una excepción de aquellas generaciones de estudiantes voceadores que sólo tenían, se vio después, espíritu de clan. Por otra parte, a los Álvarez y a Collazo me pareció conocerlos de siempre... Perdóname por todo esto que escribo pero quizás quedo más libre del recuerdo de esas horas de Vigo escribiéndolo. Me hizo bien y mucho daño haber pasado por Vigo...

Doe aínda hoxe ler estas dez palabras, este decálogo: “Me hizo bien y mucho daño haber pasado por Vigo”. Por que tanto dano? Tres anos despois, en 1952, Seoane publicou, en Buenos Aires, o seu primeiro libro de poemas *Fardel de eislado*, que contén un poema que titulou “Dende o Highland Princess”. Nel, referíndose ós amigos, estampou este verso:

sumidos en espesas, mouras tebras.

Eran as “tebras” da longa noite de pedra.